

EEN MAALTIJD OP HET LAND Religieus veldwerk in Botswana, 1990

Wim van Binsbergen

voor Gerrit

Nata. Tot deze middag was voor mij dit dorp aan de rand van de Kalahari woestijn, tweehonderd kilometer ten westen van de stad Francistown waar ik sinds 1988 onderzoek deed, vooral de plek in Botswana waar mijn heimwee naar andere, geliefder streken het smartelijkst was. Langs de perfecte asfaltweg, bij het nog met handpompen uitgeruste tankstation (waar overigens de beste patat van Noord-Botswana te koop is, alsmede een groter internationaal assortiment gedestilleerd dan in de *tax-free* van Schiphol) scholen altijd opvallend slechtgeklede Zambianen samen, wachtend op zelfs voor hen betaalbaar vervoer van en naar hun niet door het Botswaanse *Wirtschaftswunder* aangestoken land, driehonderd kilometer verder. De satellietshotels van de politiewijk torenen uit boven een paar hoekige winkels en een veel groter aantal met riet gedekte ronde hutten, met kippen en geiten en — dat vertelt men ten minste — in meerderheid bewoond door San mensen, de gesedentariseerde afstammelingen van de jagers en verzamelaars die de oorspronkelijke bewoners van dit land vormen. Hier kun je Tswana en Kalanga spreken; de San taal is geen onderdeel van het openbare leven en uiterlijk zijn de San nauwelijks nog te onderscheiden van de Bantoe-sprekers die over hen zijn aangesteld als feodale veeboeren, winkeliers en ambtenaren. Tien kilometer vóór Nata, aan het eind van een plassengebied vlak en open als de Nederlandse polders, net zo vol vogels en koeien en met hetzelfde van waterspiegelingen wenkende licht, bevindt zich 'Nata Lodge': een door palmen omgeven kampeer- en bungalowterrein dat een vaste pleisterplaats vormt voor Zuidafrikaanse toeristen op weg naar de wildparken van Noord-Botswana; hier is de voertaal Afrikaans, dat wil zeggen vrijwel Nederlands.

Die middag echter vormde Nata het eindpunt van een verlate triomftocht naar het middelpunt van de Afrikaanse symbolische cultuur.

Tijdens veldwerk in Francistown, dat een kwart eeuw na de Botswaanse onafhankelijkheid (1966) nog niet bleek te hebben afgerekend met zijn verleden van Zuidafrikaanse mijnbouw, monopolie-kapitalisme en trekarbeid, waren ik en mijn gezin bijna een jaar lang, steeds pijnlijker en tot steeds grotere radeloosheid, gebotst tegen muren van afwijzing, achterdocht, onverschilligheid, krampachtig geposeerde moderniteit en ontveinsde traditie — de gebruikelijke strategieën waarmee met name de stedelijke zwarte bevolking van Zuidelijk Afrika economische en culturele vernedering door blanken tracht te verwerken en ondergronds een eigen identiteit zeker te stellen. Wat zich in de dorpen rond Francistown afspeelde wist ik ongeveer uit de literatuur, uit gesprekken met collega's die zo voorzichtig waren geweest zich tot de rurale situatie te beperken, en uit tochten met stadsbewoners naar hun dorp van herkomst. In die dorpen is de Afrikaanse traditie, van vooroudercultus tot de verering van de Hoge God Mwali, van verwantschapsstructuren tot vrouwelijke genezingsculten, tamelijk vitaal; maar het zicht op wat daarvan functioneerde in de stad en in wisselwerking met loonarbeid en moderne formele organisaties, werd mij maandenlang botweg onthouden. Zelfs onze groeten werden de helft van de keren niet beantwoord. Als blanke telden mijn elders in Afrika opgedane kennis en ervaring niet en stond ik — tot mijn stijgende verontwaardiging — louter door mijn uiterlijk aan de verkeerde kant in een grimmige ervijandschap. In de dorpen kregen we de maïspap voorgezet die ik al op zoveel plaatsen in Zuidelijk Afrika had gegeten; in de stad, waar dit goedkope gerecht ondanks het aanbod van brood en *fast food*, en de

voorliefde voor macaroni met veel mayonaise, nog steeds het hoofdvoedsel was, werd het ons nooit aangeboden: ‘dat eten blanken immers niet’. Noch kregen wij ooit enig ander voedsel van onze burens. De mensen wisten niet dat ik naar hen keek met de ogen van een dorpeling uit Zambia, en dat ik in mijn hart steeds weer de verbijsterde kreet uitte waarmee kinderen daar het afwijzen van hun elementaire rechten aanklagen: ‘Jij weigert mij maïspap?!’ Het hielp niet genoeg dat ons zoontje Vincent soms wel bij de burens mocht eten.

We werden van de spanningen van het veldwerk letterlijk ziek, en het was geen ziekte die de westerse artsen van Francistown tijdens onze vrijwel wekelijkse consulten konden genezen. Van een verrukkelijk bezoek van enkele weken aan het platteland van Zambia keerde ik naar Francistown terug met verhoogde opstandigheid en ongeduld. Ik weigerde nog langer de geminachte en veelvuldig bestolen blanke in een zwarte volkswijk te spelen — het moest toch mogelijk zijn om in mijn nieuwe onderzoeksomgeving mijn kennis van een verwante Afrikaanse cultuur in te brengen, verworven in Zambia over een periode van twintig jaar, onder mensen die ik, tot hilariteit van mijn Francistownse burens, hardnekkig ‘mijn verwanten’ noemde.

De tijd bleek rijp, en door de rol van onderzoeker tijdelijk te laten overheersen door die van patiënt werd het mijn vrouw Patricia en mij gegund de stap te maken uit onze gevangenis van stereotype blanke. Hernieuwd contact met Smart Gumede, een Zoeloe die na zesentwintig jaar als kajuitbediende op de grote vaart door zijn voorouders geroepen was tot traditioneel genezer en uiteindelijk in Francistown was beland, gaf ons opeens toegang tot een heel netwerk van genezers en cultusleiders ter plaatse, die ons met raad en daad te hulp snelden. En van zijn handeltje in groenten, oliebolletjes en brandhout gaf Gumede mij sindsdien altijd wat te eten mee voor Vincent. Onze aandoeningen (rugklachten, slapeloosheid, hoge bloeddruk, de diefstal van een uniek boekmanuscript over Zambia, van mijn trouwring, en van tientallen andere zaken uit ons huis) werden door onze nieuwe therapeuten geduid als voortkomend niet uit de structuur van de Francistownse samenleving (hoewel zij daar — zelf overwegend buitenlanders — een verfrissend kritische kijk op hadden) maar uit verstoorde relaties tussen ons en onze voorouders. Het aanvaarden van rituele verplichtingen, zoals het slachten van geiten op ons erf en het dragen van kralen, moest die relatie verbeteren en ons de voorouderlijke bescherming en verankering teruggeven — en in de tussentijd moesten kruiden en tovermiddelen het meest acute leed bestrijden. Een en ander ontging onze burens uiteraard niet, en met wellust stelde ik vast hoe wij de stedelijke samenleving een koekje van eigen deeg presenteerden. Van paria’s die slordig voorgelogen konden worden, veranderden wij allengs in mensen die angstwekkend goed waren ingevoerd in de sfeer van genezers en geestesmedia's (*sangoma's*), die door vele stedelingen gevreesd wordt omdat daarin (veel meer dan in hun monomaan nagejaagde westerse statussymbolen) de enige erkende toetssteen van geluk en succes ligt, het in de traditie en in de dorpen verankerde geweten van hun verrichtingen in het moderne leven.

Volgens een algemeen Afrikaans denkmodel dat ik in mijn proefschrift over Zambia had geanalyseerd, vormt ernstige ziekte vooral de aanwijzing van een roeping als genezer: de voorouders manifesteren zich — door ziekte — niet om hun nakomeling te vernietigen maar om deze, via de nodige rituele stappen, door incarnatie in hun kracht te laten delen. Het was dan ook voor de hand liggend dat de therapieën die Patricia en ik ieder langs onze eigen weg en met onze eigen leidlieden ondergingen, gecombineerd werden met training in vooral diagnostische technieken. Patricia ging hierin aanvankelijk het verst, als lid van een groep vrouwen die onder leiding van een indrukwekkend geestesmedium, Rosie Mabut, in het zwart-wit-rode uniform van Mwali cultusdansen uitvoerden en daaraan eigen genezing ontleenden alsmede (als de cruciale drempel van extatische bezetenheid eenmaal was genomen)

een eigen status als genezer; maar in haar nuchterheid kwam Patricia nooit dichterbij extase dan toen zij dreigde flauw te vallen op de begrafenis van Rosie, wier plotselinge dood onder verdachte omstandigheden al binnen een maand een einde maakte aan deze therapeutische episode.

Een vertwijfelde tocht naar Njelele, het centrale Mwali-orakel in de heuvels van Zuid-Zimbabwe, bood geen uitkomst: Mwali is, als Moeder der Geesten, weliswaar de onpartijdige scheidsrechter over alle genezings- en cultusactiviteiten in haar territorium, maar hier werden wij toch weer als vanouds weggestuurd omdat wij blank waren. Woedend bracht ik in het midden dat andere blanken die ik goed kende, met name Daneel, Ranger en Werbner, wel toegang hadden gekregen — pas later beseffend dat ook zij op weg naar het heiligdom waarschijnlijk niet verder waren gekomen dan dit dorp van de orakelpriester. Rosie's oudere zuster MmaShakayile, een nog beroemder *sangoma*, werd geacht haar patiënten over te nemen, maar in de verwarring kort na de begrafenis werd niet duidelijk of dat ook voor ons zou gelden. Toen wij kort daarop terug verhuisden naar Nederland omdat het mij toegemeten jaar veldwerk verstreken was, overheerste het verdriet om Rosie's dood en daarmee het vroegtijdig mislukken van onze doorbraak naar de Francistownse symbolische orde. Het voorgeschreven grote offer voor Patricia's voorouder brachten wij een half jaar later in haar Belgische dorp, verbaasd dat onze wederzijdse familieleden daar zo weinig moeite mee hadden; en daarmee leek voor Patricia de kous af.

Voor mij niet. Al bij mijn eerste veldwerk, in Tunesië in 1968, was ik gefascineerd geraakt door extatische rituelen, en had ik door observatie en participatie veel geleerd van de ademhalings- en bewegingstechnieken die daarbij worden gebruikt. In mijn Zambiaanse onderzoek stonden dergelijke rituelen ook centraal, maar ik was waarnemer gebleven. Patricia's activiteiten in Rosie's groep had ik op alle mogelijke manieren gesteund, en daar vonden mijn Zambiaanse esoterische kennis, de kralen-ornamenten die ik nog aan die tijd ontleende, en mijn inmiddels van Gumede geleerde vaardigheid met de orakelstenen zeker erkenning; maar ik was er — anders dan Patricia — geen *sangoma* in opleiding, slechts een dienstbare echtgenoot die mocht delen in de rituelen, het onderricht, het dagelijks leven en de maaltijden op Rosie's erf. Tegelijk was de uitdaging die ik voelde groter. Want anders dan Patricia had ik, als doorgewinterd veldwerker, de barrières die de Francistownse samenleving ons opwierp ervaren niet alleen als een existentiële afwijzing maar ook als een verschrikkelijk falen in mijn beroepsrol, en ik bleef hopen dat ik de mogelijkheden die het contact met de genezers en mediums had gesuggereerd nog eens zou kunnen uitbaten tijdens een nieuw verblijf in Francistown. Als ik als tijdelijk gewoon lid van die samenleving, in mijn westerse rol van onderzoeker, niet mocht meedoen, hoopte ik terug te keren in een ter plaatse gedefinieerde rol, als specialist in de sfeer waarin wij dan wel welkom waren gebleken.

Een seminar dat ik zou houden voor de Francistownse gemeenteraad, over de meer aardse kanten van mijn onderzoek naar de plaatselijke samenleving, bood de mogelijkheid tot hernieuwd contact met MmaShakayile. Onmiddellijk werd ik ingevangen en vond ik mijn plaats; een van de gangbare interpretaties weet immers Rosie's dood aan rivaliteit tussen de Francistownse genezers, over Patricia en mij als felbegeerde patiënten. De Tunesische technieken voorzagen binnen tien dagen in een heuse trance, en zo kon ik een week later — een dag na mijn benoeming tot hoogleraar aan een Nederlandse universiteit — op haar erf onder grote publieke belangstelling geïnitieerd worden tot *sangoma*, compleet met eigen uniform, vooroudergeest, heilige doeken, kralen halssnoeren en armbanden die ik de rest van mijn leven dag en nacht zou moeten dragen, allerlei geboden en verboden, en de bevoegdheid tot het uitoefenen van de traditionele geneeskunst. Maar hoezeer mijn geest ook geacht werd door dromen en influisteringen mijn therapeutisch handelen te

leiden, MmaShakayile vond het absoluut noodzakelijk dat ik op haar voorspraak maar na een objectief examen lid zou worden van de vereniging van traditionele genezers; mocht ik een patiënt 'verliezen' dan zou ik tegenover de Botswanaanse overheid de bescherming van dit gilde genieten. De vereniging was lang geleden opgericht door een van oorsprong Zambiaanse kruidendokter Sinombe, die nog steeds de voorzitter was. Gumede was enige jaren penningmeester geweest maar had zich tijdens zijn ambtsperiode teruggetrokken, wat in het dossier van de vereniging (zoals ik dat op het kantoor van de Botswanaanse *Registrar of Societies* routinematig had doorgenomen nog voordat ik wist dat hier mijn voorland lag) weerspiegeld werd door een opmerkelijke financiële crisis in die tijd. Sinombe had zich inmiddels in Nata gevestigd, in het centrum van de Noordbotswanaanse regio die zijn vereniging bestreek. Daarheen reisde ik drie dagen na mijn initiatie, in een huurauto, samen met MmaShakayile's kleindochter Molly die ondanks haar jeugd zelf al een grote *sangoma* was, Molly's man Paxon — Zambiaan en *sangoma*, maar niet van hetzelfde kaliber als zijn vrouw —, en de twintigjarige Jane, één van Sinombe's achttien kinderen, en mede-cursiste van mijn onderzoeksassistente Ennie, die in verband met haar eigen type-lessen in Francistown was achtergebleven.

De avond tevoren was ik met Ennie bij Jane op bezoek geweest om te vragen waar we haar vader konden vinden. Hij bleek naar de stad Selebi-Pikwe vertrokken om daar het café te verkopen dat zijn ex-vrouw, Jane's moeder, had opgebouwd. Jane was bitter over de transactie — het bezit was door het gerecht aan de kinderen uit het huwelijk toegewezen. Maar tegelijk gaf ze toe dat zij niets te kort kwam. Haar vader onderhield haar volledig, betaalde haar type-opleiding, voorzag in het onderhoud van de twee kinderen (van zes — ! — en twee jaar oud) die Jane ondanks haar opvallende intelligentie van schooldiploma's hadden afgehouden, huurde haar ruime kamer in een net huis in een Francistownse buitenwijk, en had voor haar het dure bed met interieurmatras, het gascomfoor, en de kast vol kleren gekocht. 'Mijn echtgenoot, dat is mijn vader. Hij is degenen die voor me zorgt.' Haar vader was helemaal niet kwaad geweest toen ze die kinderen moest krijgen, hij had haar gewoon opgedragen na een jaar weer terug naar school te gaan en dat had ze gedaan. In het werk van haar vader als leidend genezer was zij niet geïnteresseerd, ze vond het slaapverwekkend, draaide liever funkbandjes op haar nieuwe cassetterecorder — het enige duurzame gebruiksartikel dat zij niet van haar vader gekregen had maar van een vriendje, en met die hoopte ze nog eens te trouwen. Boven haar bed de in Botswanaanse meisjeskamers gebruikelijke kleurenfoto's van mooie vrouwen in diverse stadia van ontkleding, en de eveneens uit een tijdschrift geknipte spreuk 'ALL I CAN BE IS ME' — vertederend in een stad waar het onzeker en gebrekkig imiteren van uit Zuid-Afrika geïmporteerde stijlen in kleding, haarstijl, spraak, ontspanning en consumptie de enige vorm van plaatselijke cultuur was die vanaf het begin van mijn veldwerk niet voor mij was weggestopt; en tegelijk toch een bevestiging van die imitatie. Jane lag al in bed, een vriendin zat samen met Ennie op de rand en ik zat weggezakt in de enige stoel. Ik haalde mijn orakelstenen tevoorschijn en daagde Jane uit ze te werpen zodat we zouden zien hoe serieus ze was in het afwijzen van het beroep van haar beroemde vader. En hoewel zij op haar erf in Nata vrijwel alle vooraanstaande genezers van de regio ontmoet had en honderden divinatiesessies van dichtbij moet hebben gezien, liet zij als een volkomen oningewijde de stenen dom op het beton kletteren, zodat ze in alle richtingen wegsprongen; maar de combinaties die zich vormden, ook nadat ze op mijn aanwijzingen de stenen op een meer respectvolle manier ging werpen, bevestigden haar uitspraken: ze was voorbestemd voor een leidinggevende rol op een kantoor, in een bedrijf.

‘Ik hoor van Ennie dat je geïnteresseerd bent in Mwali. Nou, vraag maar, ik weet daar alles van. Mijn vader heeft een Mwali heiligdom net buiten ons erf in Nata, en mijn huis ligt daar het dichtst bij van alle huizen op het erf, dus ik hoor en zie alles wat daar gebeurt. Soms komen er mensen om het orakel te raadplegen, dan heeft hij een helper en ik denk dat die of mijn vader dan de stem van Mwali doen.’ Een Maagd (nou ja) van Mwali, zoals er vroeger de potten met dorpsbier en de versierde zwarte stier begeleidden naar het heiligdom op de heuvel, om dansend de eerste regen te vragen; maar nu een typiste in opleiding, die in een kuis nachthemd hof houdt in een hoge betonnen kamer vol funkmuziek! En dat terwijl heel Francistown consequent de lippen stijf op elkaar perste, een jaar lang, zodra ik over Mwali begon te vragen; ik had een eerdere assistent moeten ontslaan omdat hij mij juist op dit punt voorloog.

‘Mijn vader zegt dat Mwali er altijd is geweest, dat zij ouder is dan God. Maar dat kan toch niet?’ ‘Ik denk dat het wel kan. Kijk maar in de Bijbel, heb je er geen hier?’ Natuurlijk heeft ze, als elk Francistowns meisje, een bijbel binnen handbereik, en ik sla het begin van het Johannes-evangelie op. ‘Hier, kijk maar. “In den beginne was het Woord. En het Woord was bij God. En het Woord was God.” Mwali is dat Woord. Misschien moet je het zo zien: voordat je *als God* kunt bestaan, moet het principe van *bestaan* op zich gevestigd zijn. Dat eerste bestaan, dat al het andere mogelijk maakt, is de betekenis van *Mwa-li*, letterlijk.’

Om mijn uitspraak kracht bij te zetten produceer ik het kirrende geluid dat de priesters van een landcultus in Guiné-Bissau, vijfduizend kilometer Afrikaans continent verder, lieten doorgaan voor de stem van hun god. Ik ben die god nog twee varkens schuldig, voor de geboorte van Vincent. Jane is verrast. ‘Ja, dat is de stem. Ben je dan al bij Mwali geweest, dat je die stem kent?’

Ik was nog niet bij Mwali geweest, althans toen ik er was werd ik niet toegelaten. Maar nu, doodmoe na de afgelopen weken van initiatietraining en de initiatie zelf, de nachtelijke danssessies bij MmaShakayile, de strooptochten langs de winkels van Francistown en door de dorpen in de omgeving om de vele voorgeschreven benodigdheden voor de initiatie rond te krijgen op zo korte termijn, en tussendoor nog een bezoek aan de hoofdstad om daar mijn algemene materiaal over Francistown te completeren, lig ik op het bed van Jane of van Jane’s zuster in hun huis op het erf van Sinombe in Nata, en luister ik naar haar verhalen terwijl zij maïspap kookt voor mij en voor Molly en Paxon die we door de open deur buiten onder een boom zien zitten, zich bedrinkend aan de blikjes bier die ik voor hen gekocht heb. De hut is rond en door het keurige stalen uitzetraampje is op dertig meter afstand een klein door riet gedekt heiligdom te zien — de Mwali van Nata. Mijn aanbod om bij de benzinepomp, twee kilometer verder, kip met patat te gaan eten had Jane resoluut afgeslagen, we zijn in één van de winkels vlees gaan kopen, en nu kookt ze voor ons op net zo’n gascomfoor als ze in Francistown heeft staan. Het is drie uur, en over twee uur komt de autobus aan met haar vader, het geld van het verkochte café op zak. Jane heeft een mooie jurk aan van een Zuidafrikaans postorderbedrijf, maar daaroverheen heeft ze een heupdoek geknoopt. Ik zelf ben ook *overdressed* voor deze dorpse omgeving, met een colbert en een stropdas, want ik kom immers om examen te doen voor mijn tweede doctorsgraad. Jane heeft me haar foto-albums laten zien, en het uniform van haar zuster die evenals ik *sangoma* is, en dezelfde doeken blijkt te hebben — maar ze doet er tegenwoordig niets meer aan. Jane vertelt over de jaarlijkse conferenties van de genezersvereniging, wanneer zij en haar zuster hier in Nata voor tientallen leden moeten koken en het een drukte van belang is met vergaderingen en rituele dansen. Ze vertelt over haar twee kinderen, hoe ze die allebei in haar eentje ter wereld gebracht heeft zonder enige moeite of angst. Ze heeft ze zelf gevoed, en ze had erg veel melk ook al zijn haar borsten gewoonlijk heel klein, zegt ze, en ze klopt onder het roeren in

de pap met één hand trots op haar boezem. De avond tevoren, bij het zoeken naar de weggesprongen orakelstenen, bukte zij zo diep uit haar bed dat haar nachthemd ze niet kon verbergen, en ik glimlach als ik eraan terugdenk. Ze is lief, maar ik wil haar niet en zij mij niet. Er is iets anders aan de hand:

‘Ik ben erg sterk. Alle dingen van het leven gaan mij goed af. Ik kan in de stad wonen of in het dorp, een jurk dragen of een heupdoek, het maakt mij niets uit. Ik ben die ik ben. Ik ben Mwali. Mijn kinderen zijn gezond en ik ga er nog veel meer krijgen. Dat heb ik van mijn grootmoeder. Zij was de moeder van mijn moeder, maar als mijn vader aan haar terugdenkt dan moet hij nog steeds huilen, zo veel hield hij van haar. Ook al is hij dan van mijn moeder gescheiden. *Mmabotshelo* heette zij, de Moeder van het Leven. Ze stierf een paar jaar geleden, toen ze al heel oud was. En vorig jaar hebben we een plechtigheid in de familie gehad, toen heb ik die naam gekregen. Sindsdien ben ik de Moeder van het Leven, en dat voel ik bij alles wat ik doe.’

Tranen springen in mijn ogen. Na een jaar worstelen in de woestijn van schijncultuur, de enige waartoe Francistown mij als blanke toeliet, heeft de Moeder van het Leven mij, nadat ik uitgerekend in dit eerder door ons zo vervloekte land meer met de symbolen van Afrika ben versmolten dan ooit elders, naar de Moeder der Geesten geleid, en in afwachting van de komst van de priester, haar vader, bereidt ze eten voor me. Waren dan de verpletterende gebeurtenissen van de laatste weken, waarin zij pas gisteravond een openlijke rol is gaan spelen, slechts een strategie van haar kant, om een nieuwe ontmoeting met mij te arrangeren? Ik heb haar een paar keer eerder ontmoet in mijn leven. Mijn kinderen heten naar haar. Mijn gedichten gaan over haar. Mijn wetenschappelijk werk en mijn schrijven is een verlangen naar haar, een pogen om haar opdracht te vervullen en om genade te vinden in haar ogen.

‘Ik ben eigenlijk niet zo erg geïnteresseerd om typiste te worden. Weet je wat ik wil? Schrijven. Ik wil schrijfster worden. Ik zou om te beginnen een boek willen schrijven over het leven van mijn ouders, en hoe je dat als kind beleeft en er onder lijdt. Dan helpt het wel, denk ik, als je goed kunt tikken. Toen mijn broer trouwde heb ik een lang gedicht geschreven en dat voorgedragen. Mijn vader vond het zo mooi dat hij mij ter plekke honderd gulden gaf.’ Daar moeten velen in Francistown een maand voor werken.

Mijn schrijverschap was ook ooit begonnen met het verlangen het verdriet van mijn kindertijd te boekstaven; maar al iets eerder, als dertien-, veertienjarige, had ik mij zelf typen geleerd. Inmiddels was ik bereid, zeker in die weken, om dat schrijverschap te verruilen voor *sangoma*-schap, om zo in lichamelijke ritmen een te worden met de symbolen die ik mijn hele volwassen leven najaag, en een Afrikaanse status te verwerven die in mijn eigen samenleving alleen als tropenkolder beschouwd kan worden. Terwijl Jane, die wat ik begeerde als geboorterecht had meegekregen, zocht naar de enige transformatie waarmee zij die erfenis kon binnenvoeren in de moderne wereld waartoe zij evenzeer behoorde. ‘Schrijf, Jane. Ik heb zelf een heel stel boeken gepubliceerd. Ik zal je boeken helpen uitgeven.’ In den beginne was het Woord.

Als om haar alchemistische versmelting te vieren van het oude en het nieuwe, het dorp en de stad, het aardse en het hemelse, pakt Jane Sinombe een zakje Knorr gedroogde kerriesoep van een plank, scheurt het open en strooit het poeder in de jus van gebraden rundvlees. Nu smaakt dit traditionele maal nooit meer zoals in mijn Zambiaanse dorp. Het smaakt beter, en naar meer. En ik ben dankbaar dat ze de borden voor Molly en Paxon opgescheept naar buiten brengt, zodat wij dit moment samen nog kunnen rekken.

Met de maaltijd is alles gezegd, en wij gaan buiten zitten bij het aangeschoten echtpaar, in de koelte van de late middag. Spoedig horen we op de asfaltweg honderd meter verder een autobus stoppen, en kort daarop loopt een lange, krachtige man van

middelbare leeftijd het erf op, gevolgd door enige ondergeschikten die allerlei koffers dragen. Als elke dominee of landpriester in Botswana is Sinombe geheel in het zwart gekleed, maar de uitwerking is verrassend: jagershoed met vogelveer, knickerbocker en korte lederen jas. Hij heeft een rond gezicht met de grootste wangen die ik ooit gezien heb. Na een kort oponthoud in het hoofdhuis steekt hij het ruime erf over in onze richting. Jane negeert ostentatief de komst van haar vader, maar duwt mij een Tswana gezangenboek in de handen, en samen zingen wij *Rots der eeuwen* in die taal. Is het dan God die wij verwelkomen? Of toch Tom Bombadil? We zijn halverwege een tweede hymne, als Sinombe ons in accentloos Engels olijk aanspreekt.

‘Goedenmiddag. Zingen kunt U in ieder geval. U had zeker niet iemand als ik verwacht op deze plaats, is het wel?’

Op de kraag van zijn jasje vallen mij de gouden letters DOEANE op; hij bewaakt een (Zuidafrikaanse) grens. Molly gaat met hem naar binnen en doet haar verslag. Met zo’n voorspraak blijkt een nieuw examen niet nodig. Een kwartier later ben ik bevoegd Afrikaans dokter, met een diploma om ingelijst aan de muur te hangen, en een gestempeld en van foto voorzien brevet om bij me te dragen. De laudatio blijft achterwege, maar het voelt verder even laaiend als mijn eerste promotie. Sinombe’s kwitantieblok blijkt leeg, maar hij leent graag een blaadje uit het mijne en verantwoordt daarop sierlijk de vijfendertig gulden registratiekosten.

Bogobe le nama — pap met vlees (Botswana)
(in Zambia bekend als *ncima na nyama*)

Recept voor vier personen: Snijd een halve kilo rundvlees in brokken, zout het licht en braad het aan in slaolie. Afblussen met water en onder een bijna gesloten deksel laten sudderen tot gaar. Voeg ten slotte wat kruiden (kerrie, chili) of andere smaakmakers toe. Breng een pan water aan de kook en voeg hieraan ruim zout toe. Sprengel hierin onder voortdurend roeren een weinig wit maïsmeel tot een zeer dunne grijze oplossing is ontstaan. Laat deze even doorkoken. Voeg nu vier tot zes kopjes maïsmeel toe onder voortdurend roeren en kloppen (zorg voor een stevige houten lepel of spatel!) tot een gelijkmatige, klontloze dikke brei is ontstaan. Gedurende circa tien minuten laten pruttelen en opstijven op een heel zacht vuur (sudderplaatje!). Vorm de brei op een email schaal tot een gladde berg, en serveer het vlees apart in een kleiner schaaltje. Geef ieder een eigen bord en lepel, maar laat de mogelijkheid om met de handen te eten; in dat geval moeten voor en na de maaltijd de handen gewassen worden, waartoe de gastvrouw of een jong meisje een kom met warm water, zeep en een handdoek knielend aanreikt.